

Jarosław Redkwa

Ре'іональна ойконімія в історико-етимологічному висвітленні

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria 12,
352-358

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Redkwa

Czerniowiecki Państwowy Uniwersytet

Регіональна ойконімія в історико-етимологічному висвітленні

Ойконімія Західної України своїм корінням сягає ще XII ст. Якщо говорити про суцільне заселення (чи залюднення) цих теренів, то найбільш компактно й повно воно почало відбуватися на початку XIV століття. Про це свідчить, для прикладу, аналіз назв населених пунктів Галицької та Львівської земель Руського воєводства (з інтенсивними українсько-польськими міжмовними контактами). З адміністративно-територіального погляду – це сучасні Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська (крім північних районів) області.

Такими ж старожитніми є суміжні етнічні території: такі, наприклад, як регіон Північної Буковини (в межах сучасної Чернівецької області). Саме їйньому історико-етимологічному аналізу й присвячена ця розвідка.

Перші згадки про населені пункти Буковини знаходимо у румунських архівних документах XV–XVI ст. (хоча, як впливає з тих самих джерел, самі поселення з'явилися ще раніше). Серед цих поселень знаходимо такі, як: *Rachitna* (20 грудня 1437 – згадується як “село на Рокитна”), *Toporăuți* (5 квітня 1412 – суч. *Топорівці*), *Ctalineeti* (4 січня 1432 – суч. *Стальнівці*), *Vancicăuți / Ivancicăuți* (8 жовтня 1435 – суч. *Ванчиківці*), *Coteleu*, котел-казан (20 грудня 1437 – суч. *Комелеве*), *Malineeti* (< рум. *melin* – “черемха”) (1437 – суч. *Малинівка*), *Tarasăuți* < ОН *Тарас* (20 грудня 1437 – суч. *Тарасівці*), *Berestii* (8 березня 1456 – суч. *Берестя*), *Ostriuoa* (25 квітня 1472 – суч. *Магала* (< апел. (рум.) *mahala* – “околиця, передмістя”) [8, с. 1–7].

Зрозуміло, що хронологічний аналіз не може бути цілком точним. Не всі назви населених пунктів згадуються в джерелах, тим більше тоді, коли виникли відповідні поселення. Крім того, внаслідок численних нападів чужинців окремі села зазнавали значних руйнувань, а то й взагалі зникали. Прикладом цього може слугувати відоме за писемними пам'ятками село *Башківці*. Свого часу воно межувало з *Білівцями*, *Жилівкою* та *Кругликом* і згадувалося у XVII ст. під назвою *Башкани*. Документи свідчать і про заснування *Новоселиці* (“на руїнах старого зниклого села”)¹.

Історичні перипетії стали причиною подальшого етнічного розмаїття населення області, яке зберігається і сьогодні. Складні етнічні процеси

¹ T. Bălan, *Documente Bucovinene*, t. II (1519–1662), Чернівці 1934, с. 121–320.

позначилися на топонімії Буковини – стародавні слов'янські, українські імена сіл зазнавали іншомовних впливів: здебільшого східнороманських, але інколи і турецьких. Слід відзначити, що села, які нині здебільшого заселені румунами (молдованами), зберегли свої первісні слов'янські, українські назви, як-от: *Тарасівці, Костичани, Кошуляни, Стальнівці* (< *Станиловці*) тощо.

У XVI ст. маємо відомості про села: *Forosna* (суч. *Форосна*), *Cerlena* (суч. *Черленівка*), *Șerbinți* / *Шербинци* (суч. *Щербинці*), *Vancinița* / *Ванчиница* (суч. *Ванчинець*). Від XVII ст. стає відомо про села *Sândjoreni* / *Синджорзени* (суч. *Жилівка*), *Lehuceni* / *Лехэчень* (суч. *Припруття*), *Șendreni* / *Шендрень* (суч. *Драниця*); тоді ж уперше згадуються *Dumeni* / *Думени*, *Costiceni* / *Костичани*, *Nesvoaia* / *Несвоя*. Від XVIII ст. зафіксовані перші згадки про села *Rarancea* / *Паранча* (*Рідківці*), *Sloboda-Rarance* / *Слобода-Паранча* (*Слобода*), *Rengaci* / *Рингач*².

Із прилученням Буковини до Габзбургської монархії її територію було відділено від південно-східних українських земель. Австрія отримала ще кілька сіл між Прутом і Рокитною: сучасні *Рідківці* (*Паранча*), *Бояни*, *Припруття*, *Слобода*, *Зелений Гай* (*Легучени-Тевтул*), *Селище*, *Голубівка*, *Остриця*, *Магала*, *Буда*. Зрештою, східна межа австрійських володінь на Буковині була погоджена вздовж лінії, що проходила поза селами *Верхній Онут*, *Чорний Потік*, *Дорошівці*, *Чорнівка*, *Топорівці*, далі вздовж річки *Рокитної* до *Новоселиці*, звідти піднімалася вгору Прутом, і збочувала на південь: поза *Маморницею*, *Лукавицею*, *Привороками*, *Долішніми Станівцями* – і вздовж течії *Мельниці* до її впадіння в *Серет*.

Насильницький поділ краю наприкінці XVIII – на початку XIX ст. між різними державами позначився й на долі місцевої ойконімії. Це можна прослідкувати на прикладах сіл *Строїнці*, *Селище* та *Голубівка* (кол. *Гугуліна* чи *Гоголіна*). До XVIII ст. ці поселення склали єдине село *Строїнці* (ще *Строешти* на Пруті). А в XVIII ст. окремо згадуються *Нижні Строїнці* (*Stroieeti de jos*, пізніше *Новоселиця*) – це територія старого села – і *Верхні Строїнці* (по Пруту і по Рокитній – *Stroieeti de sus*). Після остаточного врегулювання австро-російського кордону, яке тут відбулося лише 1828 р., територія старих *Строїнців* (суч. *Селище*) відійшла до Австрії, і впродовж усього австрійського періоду іменувалася *Новоселицею*, з уточненням: *Австрійська Новоселиця*, або *Nouă Suliță din Bucovina*. Назва ж *Stroiești-de-jos*, *Unter-Strojeștie* згадувалася лише як колишня, або менш уживана. *Верхні Строїнці* (по Пруту) так само відійшли до Австрії, і з кінця XVIII ст. за цим поселенням теж утверджується нова назва – *Gogolina* / *Гоголіна*, хоча колишня, *Строешти де сус*, ще певний час перебувала в ужитку.

Так звані Австрійський та Російський періоди в історії Буковини тривали до листопада 1918 р., коли край відійшов до складу боярської Румунії. Розпочинається румунізація колонізованих територій, яка позначилася, зрозуміло, й на ойконімії. Так, на території Новоселицької волості Хотинського повіту було перейменовано такі села: *Ostrița-Mahala*, [14, с. 2–5], *Nihoreni-Mihoreni* [17, с. 95, 131, 350], *Pol-Vancicăuți* в *Jencăuți* [13, с.44–55] (суч.

² М. Costachescu, *Documentele moldovenesti dela Ștefan cel Mare*, т. I-II, Ясси 1932–1933.

Новоіванківці), *Toporiuca-Mosoriuca* [15, с. 115, 129, 130–137, 367], *Martinești-Osna* [10, с. 198, 200], *Clîșcăuți-Ostrița* [10, с. 88–91] тощо.

Так, в архівних документах із 1412 р., згадується що, господар пожалував за вірну службу Журкові Драготескулові “*дві селі на имя Володовци и Вьшня Чернавъка, противъ Топоровци*”. З цього документа дізнаємося, що буковинські села *Чорнівка* й *Топорівці* існували вже принаймні на початку XV ст. А також довідуємось про те, що *Чорнівка* (тодішня *Чернавка*) поділялася на дві частини: *вишню* (*верхню*) і *нижню*. Потім одна з них зникла, у зв’язку з чим друга стала йменуватися просто *Чернавка*.

Інша згадка датована 4 січня 1432 р. У ній йдеться про те, що воєвода Ілля подарував боярину Вану та його дружині Анні два села: *Кошловци* і “*Стануоловци под Несфоемъ*” – це сучасні *Кошуляни* та *Стальнівці*. Від народнорозмовних варіантів календарного імені Ван / Іван походять назви сіл *Иванчикауци* (XV ст.), *Ванчиница* (XVI ст.).

Переважає більшість назв сіл Чернівецької області в своїй основі мають особові імена як українського, так і молдавсько-румунського (романського) походження. Так, від українських ОН походять ойконіми: *Кошуляни* (< Кошило), *Стальнівці* (< Станило), *Тарасівці* (< Тарас / Тереш), *Костичани* (< Костик / Костич – нащадок Кості). Деякі ойконіми, на перший погляд, нагадують відапелятивні утворення, однак пов’язані з особовими іменами. Таким, наприклад, є ойконім *Берестя*, який згадується з XV ст.: “*под Хотине Берестіа*” (8 червня 1456 р.), *Борешть* (1652 р.). Ця назва є переосмисленням на румунському мовному ґрунті особового імені Бора. Цікаво, що поле та урочище, які лежать між *Берестям* і *Жилівкою*, досі називаються *Боріч*. Назва села *Топорівці* походить від прізвиська Топір. Підтвердження цього знаходимо в документах про зникле бессарабське село Топорешти, власником якого 1493 р. були “*унукове Іоанъша Топора*”.

Зникле село *Башківці*, походить від прізвиська Башка. Таке ім’я збереглося за однією з частин с. *Круглік*. Також зникли *Bludna* [1, с. 1, 3, 5], *Borhinești (țin Suceav)* [20, с. 50–51], *Botășinița* [20, с. 148–149], *Budilce* [6, с. 13, 20, 90–94], *Ciaplinți* [3, с. 1, 3, 5, 145–146], *Ciorsaci (țin Suceava)* [3, с. 85], *Clicicăuți (țin Cernăuți)* [9, с. 6, 8, 11, 13–14], *Deniseuca (țin Cernăuți)* [9, с. 168–169].

Із більшою переконаністю можемо говорити про походження сіл від особових імен, якщо збереглися письмові згадки про конкретних осіб. Для прикладу візьмемо ойконім *Шиндряни* (суч. *Драниця*). Вперше таке село згадується в документах під 1646 р. та 19 червня 1665 р., коли одна третина села, згідно з поділом між дітьми Єфріма Хаждеу, колишнього хотинського пиркалаба, перепала його доньці Гафії. Але більшою частиною села володів поміщик Шандро (Шендря), про що йшлося в пізніших документах [3, с. 85].

Перша документальна згадка про село *Красна* в архівних документах датується 15 червня 1431 р., хоча саме поселення засноване ще раніше. До XVIII ст. воно було об’єднане у три комуни: *Crasna Ilschi*, *Crasna Putna*, *Crasniçoara Veche*, які об’єднались в одне село *Красне*, а всередині цього ж століття це село поділялося на дві частини: на південь – *Красна Ільськ*, а на заході розташувались *Красна Путна* і *Краснішоара*. Таким цей поділ зберігся до 1941 р.

Першим господарем комуни *Красна Ільськ* був староста Грігораш Логофет, який жив тут приблизно в 1500 р. Село поступово переходило від одного володаря до іншого (аж до того часу, коли місцевістю заволодів господар Талпа Ільські). А десь у 1792 р. воно стало власністю сина Талпи Ільські Миколая, за часів панування якого за селом остаточно й закріпилася назва *Красноільськ* [4, с. 1–3].

Село *Їжівці* Сторожинецького району Чернівецької області до 1946 р. іменувалося – *Ijești* / Іжешті, а в XVI ст. згадується у запису *Южеци*, а ще раніше – як *Южинці* (остання назва є слов'янським утворенням від власного імені Юга). Або візьмемо для прикладу назву села Ясени, яке в минулому іменувалося Кабен. В основі назви маємо власне ім'я Каба (рум. *Crbesti*).

Утворенням від особового імені є й назва *Leguceni-Tăvtul* / *Легучени-Тевтул* (суч. *Зелений Гай*). Свого часу *Легучени-Тевтул* / *Бояни-Легучени* (суч. *Припруття*) були у складі одного села *Leguceni* / *Легучени*. Частина *Легучен* належала поміщицькій родині здавна. Так, 1754 р. за Костянтином Тевтулом було затверджено його вотчину і дідищу – нижню частину с. *Легучен*. Окремим поселенням ця половина стала в австрійський період.

У пізньосередньовічних документах згадується село *Фока де Строешь* (20 червня 1642 р.), *Строешь на Пруту* у Чернівецькій волості (1652 р.), пізніше *Строешь* (1834). Ця назва теж виникла від імені власника села: 1652 р. ним названо Лупула Строескула [5, с. 15–18].

Чернівецькій області географічні об'єкти мають відмінні за своєю мовною приналежністю назви. Одні є слов'янські, а інші – романські. За ствердженням Ю.О. Карпенка, Буковинській топонімії притаманне явище словотворчої адаптації (заміни суфіксів)³. Як приклад можемо навести слов'янські назви населених пунктів Буковини із суфіксами: **-івці** / **-ець**: (Вербівці [2, с. 327], Ванчинець [2, с. 327], Кулівці [8, с. 49], Вовчинець [2, с. 324–325], Динівці [2, с. 325], Романківці [2, с. 327], Неполоківці [2, с. 326]), які мають свої романські відповідники на **-уць (-ець)**, як-от: *Vrbăuți* / Вербеуць, *Dobranuți* (Добринівці) [2, с. 82, 128, 129, 131, 140, 241], *Doroșăuți* (Дорошівці) [2, с. 128, 380], *Clîșcăuți* (Клішківці) [7, с. 163, 231, 283, 335], *Boscruți* [2, с. 30, 261, 299], *Calîncăuți* (Колінківці) [2, с. 336, 371], *Lancruți* (Ленківці) [2, с. 181, 263, 405], *Rgvăcăuți* (Реваківці), *Șișcăuți* (Шишківці), *Iurcoiu* (Юрківці), *Biloiu* (Білівці), *Ianuți* (Янівці).

Українським назвам населених пунктів на **-івці** відповідають румунські утворення із суфіксом **-ешть**: Гаврилівці [2, с. 39] – *Navrilești* / Гаврилешть, Мамаївці [2, с. 327] – *Maiaiești* / Мамаешті, Корчівці [2, с. 327] – *Corcești* / Корчешті, Ленківці [2, с. 325] – *Lenkoști* / Ленцешті, Станівці [2, с. 325] – *Strnești* / Станешті, Барбівці [11, с. 64, 152, 110, 394] – *Bărbeshți* / Барбешть.

Суфікс **-ешть** інколи може заступати синонімічний до **-івці** та **-инці**, що творить топонімічні назви від власних імен, наприклад: село *Davădești* / *Давидівці* (де проживають піддані Давида). За одними переказами, Давид був ватажком загону та захищав цю місцевість від татар. Село *Станівці* від

³ Ю.О. Карпенко, *Слов'яно-романські взаємини у Буковинській топонімії*, Славистичний збірник 1963, с. 164–165.

особового імені Станко, Стан⁴. *Керстенці* належали підданам Керсти. Назва села *Корчешть* Глибоцького району, утворена від назви притоки Малого Серету – річки Корчаски, і тільки в 1946 р. змінено на *Корчівці*⁵. У пам'ятках XV ст. подані назви вживаються без суфікса **-ешть**. Він з'являється лише у другій половині XVI–XVII ст. Румунський суфікс **-ешть** є множинною формою прикметникового суф. **-еск** (рум. **-esc**), який, можливо, з'явився під впливом слов'янських прикметникових форм. Похідні від топонімів прикметники вживалися як прізвиська власників населених пунктів, наприклад: *Ленківці* [2, с. 39] – належало нащадку, сину Ленку, *Луківці* [2, с. 324] – належало Луковецькому, *Купка* [2, с. 324] – Купчичу. Відомі й романські відповідники серед прізвиськ молдавських бояр із суфіксом **-еск**: Строескул (у множині – Строешть).

У румунській та молдавській мові вживаються суфікси **-ан (-яни)** // **-ean (-єні)**. В обох мовах ці суфікси творять назви мешканців від назв населених пунктів, наприклад: *Долина* [19, с. 24–25] – долинян, *Кельменці* [15, с. 31] – кельменчан, *Малинівка* [12, с. 15–17] – малинян, *Сторожинець* [2, с.327] – сторожинчан, *Топорівка* [2, с. 327] – топорівчан, *Чернівці* [18, с. 8–9] – чернівчан, *Ставчани* [2, с. 327] – ставчан.

Багато назв населених пунктів вживаються в плюральній формі: *Анадоли* [2, с. 325], *Балківці* [2, с. 208–410], *Бояни* [2, с. 322], *Кулівці* [2, с. 327].

Серед романських варіантів буковинські ойконіми з суфіксом **-єні** є більш продуктивними, ніж серед слов'янських з суфіксом **-яни**: *Бурдюг* – *Burdeni* [2, с. 327] – *Balamuteni* / *Баламутівка*, *Коболчин* [2, с. 326] – *Cobilcenii* / *Кобилчень*, *Нагоряни* [2, с. 326] – *Nigoreni* / *Нігорень*, *Кошилівці* [2, с. 326] – *Coşuleni* / *Кошулень*, *Цопи* – *Juopeni* / *Цопень*, *Опришани* [2, с. 324] – *Oprişeni* / *Опришень*.

Українські ойконіми (ширше – топоніми) з формантом **-ани (-яни)** були предметом спеціального вивчення **І.Б. Царалунги**⁶. Частково ці назви розглянуто у працях Г.Ф. Шила, Є.М. Черняхівської, Д.Г. Бучка. Окремі назви привертала увагу Ю.О. Карпенка, Я.О. Пури, В.В. Котович, Я. Рудницького. Проте спостереження зазначених дослідників не дають достатнього уявлення про весь ареал українських ойконімів на **-ани (-яни)**, про їхні лексико-семантичні особливості, словотвірну будову. Тому інтерес до вивчення географічних назв із формантом **-ани (-яни)** не випадковий, а зумовлений науковими і практичними потребами.

Суфікс **-єнь** інколи міг утворювати романські варіанти до слов'янських топонімів із суфіксом **-івці**: *Задубрівці* – *Zadobrenii* / *Задобрень*.

Після 1918 р. румунська влада запровадила назви населених пунктів слов'янського походження на румунські: *Задубрівка* – *Zadobrenii* / *Задобрень*,

⁴ *Адміністративно-територіальний устрій. Українська РСР (1987)*, Головна редакція УРЕ 1987, с. 326.

⁵ *Словник гідронімів України*, 1979, с. 615.

⁶ І.Б. Царалунга, Українські топоніми на -ани (-яни). – Рукопис. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів 2006.

Веречанка – Vranceni / Вренчень. Ці штучні форми не вживалися ні слов'янським, ні романським населенням Буковини.

Своєрідною словотвірною рисою вважаємо ще заміну у назвах населених пунктів слов'янського топонімічного суфікса **-ов, -ів** на румунській артикль жіночого роду **-а**: *Банилів – Vanila / Баніла (Баніла), Путила / Путила. – Путилів* (як називає місцеве населення).

У пам'ятках XV ст. подані назви вживаються без суфікса **-ешть**. Він з'являється лише у другій половині XVI–XVII ст. Румунський суфікс **-ешть** є множинною формою прикметникового суф. **-еск** (рум. **-esc**), який, можливо, з'явився під впливом слов'янських прикметникових форм.

Отже, аналіз назв населених пунктів Буковини свідчить про те, що вони є невід'ємною частиною всієї ойконімічної системи етнічних порубіжних територій. Особливої ваги, як ми побачили, набуває комплексний підхід до вивчення власних географічних назв, який полягає в їхньому аналізі в синхронії та діахронії.

Джерела

- Сведения административного деления уезда Фадчиу и Четатя-Албаю, 1931 // ДАЧО (Державний архів Чернівецької області – далі ДАЧО), ф. 15, оп. 1, од. 14006. – С. 1, 3, 5, 50–51.
- Канцелярия Черновицкого губернатора города Черновцы, 1916 // ДАЧО, ф. 283, оп. 1, од. 36.125. – С. 23–24, 30, 82, 103, 128, 129, 131, 140, 149, 208, 241, 261, 263, 286, 324, 326, 327, 336, 380–381, 399, 371, 405–408, 410, 418, 420.
- Дело об административно-территориальном делении Черновицкого уезда. 1932. // ДАЧО, ф. 14, оп. 1, од. зб. 38. – С. 5, с. 1, 3, 5, 85, 145–146.
- Recetea primăriei Crasna Putna, semnătura notarului Ion Grama. // ДАЧО, ф. 97, оп. 1, од. зб. 114. – С. 1–3.
- Списки городских коммун предместий и сельских коммун Черновицкого уезда. 1938–1939 гг. // ДАЧО, ф. 15, оп. 1, од. зб. 21272. – С. 15–18.
- Перечни претур уездов с указанием даты их организации, места нахождения принадлежащих им коммун, фамилий преторов, размеров жалования персонала претур и др., 1938–1940 гг. // ДАЧО, ф. 29, оп. 1, од. 36.75. – С. 13, 20, 90–94, 148–149.
- Списки коммун Черновицкого, Сторожинецкого и Хотинского уездов по волостям, 1941–1944 гг. // ДАЧО, ф. 14, оп. 1, од. зб. – С. 163, 231, 283, 335.
- Оперативные сводки за 1949 год // ДАЧО, Р-3, оп. 2, од. зб. 1084. – С. 49.
- Перечень волостей и городов Сучавского округа с указанием фамилий преторов и численности населения. – 1939. // ДАЧО, ф. 26, оп. 1, од. зб. II 94. – С. 6, 8, 11, 13–14, 168–169.
- Алфавитный перечень общин Буковины 1854–1859 // ДАЧО, ф. 292, оп. 2, од. зб. 26. – С. 19, 88–918, 200.
- Переписка с финансовой прокуратурой о разборе земельного конфликта православного церковного прихода Южинец с жителями Брандман Соломоном, Ницек Михайлом и др. 1883–1893 гг. // ДАЧО, ф. 3, оп. 2, од. зб. 12698. – С. 64, 110, 152, 394.

- Списки административно-территориального деления сел, коммуны, притур и уездов провинции Буковина. 1943 // ДАЧО, ф. 3, оп. 2, од. зб. 1084. – С. 15–17.
- Перечни претур уездов с указанием даты их организации, места нахождения принадлежащих им комун, фамилий преторов, размеров жалованья персонала претур и др., 1938–1940 гг. // ДАЧО, ф. 26, оп. 1, од. зб. 75. – С. 44–55.
- Дело об административном делении Черновицкого уезда, 1932 // ДАЧО, ф. 14, оп. 1, од. зб. 38. – С. 2–5.
- Список коммун Черновицкого уезда подлежащих к переименованию своих названий в связи с их румунизацией, 1946 г. // ДАЧО, ф. 662, оп. 1, од. 36.4454. – С. 115, 129, 130–137, 367.
- Списки сельских советов. 1940 год // ДАЧО, Р-3, оп. 2, од. зб. 40. – С. 31.
- Списки административно-территориального деления сел, коммуны, притур и уездов провинции Буковина. – 1943 // ДАЧО, ф. 3, оп. 2, од. зб. 1084. – С. 95, 131, 350.
- Перечни общин Радауцкого уезда. 1891 // ДАЧО, ф. 3, оп. 2, од. зб. 14971. – С. 8–9.
- Списки городских коммун предместий и сельских коммун Черновицкого уезда. 1938–1939 гг. // ДАЧО, ф. 15, оп. 1, од. зб. 21272. – С. 24–25.
- Сведения донесения уездных управлений, проведения выборов в правлении общин 1861 // ДАЧО, ф. 33, оп. 04, од. зб. 1140. – С. 50–51, 148–149.

Historical and etymological aspects of regional toponymy

Abstract

The article analyses Ukrainian-Romani (Romanian) influences in the toponyms of Northern Bukovina against the background of rich interlingual exchange in the region. These influences are most prominent in translated place names, their morphological adaptations, parallel existence of multilingual names as well as etymology and lexical changes.